

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Νεοφύτου Βάμβα 6 (3ος όρ.), 10674 Αθήνα, τηλ: 210 7233221-2; φαξ: 210 7233217;

e-mail: info@nchr.gr, website: www.nchr.gr

Παρατηρήσεις και προτάσεις πάνω στο σχέδιο νόμου για την «Αναμόρφωση της Ποινικής Νομοθεσίας Ανηλίκων»

I. Γενικές παρατηρήσεις

Ασφαλώς το νομοθέτημα αυτό αποτελεί σημαντικό βήμα προόδου στη μεταχείριση ανηλίκων παραβατών ποινικών διατάξεων.

Οι προβλεπόμενες ρυθμίσεις αποβλέπουν κυρίως στην εφαρμογή μέτρων τα οποία να βελτιώνουν τον ανήλικο και να προλαβαίνουν, κατά το δυνατό, την οριστική ένταξή του στον εγκληματικό υπόκοσμο.

Βασικές αρχές εμπνευστικές αυτής της κατεύθυνσης αποτελούν η αρχή της αποφυγής της στερητικής της ελευθερίας ποινής και η αντικατάστασή της με άλλα μέτρα καταλληλότερα για την κοινωνικοποίηση του παραβάτη και η αρχή της κατά το δυνατόν *déjuridisation* (εξώδικης διεύθυνσης), δηλαδή της κατά το δυνατόν αντικατάστασης της ποινικής δίκης με άλλα μέτρα αντιμετώπισης της εγκληματικής πράξης και του δράστη της.

Οι αιτιολογίες της προώθησης των αρχών αυτών από τη σύγχρονη αντεγκληματική πολιτική είναι συνοπτικά οι εξής. Η στερητική της ελευθερίας ποινή αφ' ενός προσβάλλει, παρακολουθηματικά προς το δικαίωμα της ελεύθερης μετακίνησης, και πολλά άλλα, περισσότερο ή λιγότερο, ανθρώπινα δικαιώματα του παραβάτη, αφ' ετέρου μάλλον ασκεί σταθεροποιητική επίδραση στην υιοθέτηση εγκληματικής συμπεριφοράς από αυτόν, στην περιθωριοποίησή του από το κοινωνικό σώμα και στην ένταξή του στον υπόκοσμο του εγκλήματος.

Η déjuridisation εξ άλλου, όπου είναι δυνατή και δε θέτει σε σοβαρό κίνδυνο τα θεμελιώδη δικαιώματα του δράστη, εξυπηρετεί πολύ ουσιαστικότερα την επανόρθωση των ηθικών και υλικών ζημιών που προέρχονται από την προσβολή δικαιωμάτων του ανθρώπου, ζημιών που η αξιόποινη πράξη δημιούργησε κυρίως στο θύμα, αποφεύγει το στιγματισμό του δράστη ενώ συγχρόνως συντελεί στην εκ μέρους του συνειδητοποίηση του κακού που επέφερε και στο κέντρισμα της διάθεσης του προς ουσιαστική επανόρθωση.

Και οι δύο αυτές αρχές εφαρμόζονται διαρκώς περισσότερο από τη σύγχρονη αντεγκληματική πολιτική – και την ελληνική – στη μεταχείριση των ενηλίκων. Είναι προφανές ότι είναι πολύ περισσότερο ενδεδειγμένο να χρησιμοποιηθούν – σωστά και με μέτρο – στους ανηλίκους, των οποίων ο χαρακτήρας και η στάση ζωής βρίσκονται σε περίοδο διαμόρφωσης.

Οι δύο αυτές αρχές διαπερνούν όλες σχεδόν τις νέες ρυθμίσεις του νομοσχεδίου. Συγκεκριμένα, η πρώτη διέπει τα μέτρα της προτεινόμενης νέας διατύπωσης των άρθρων 122 και 123 ΠΚ Η δεύτερη αρχή κυρίως των διατάξεων: άρθρου 122 παρ. 1 εδ. (ε) (διαμεσολάβηση, συγγνώμη και εξώδικη διευθέτηση των συνεπειών της πράξης) άρθρου 122 παρ. 1 εδ. (στ) (αποζημίωση του θύματος κ.λ.)· και κατ' εξοχήν, το προτεινόμενο νέο άρθρο 45^A του ΚΠοινΔ (αποχή από ποινική δίωξη ανηλίκου, με σοβαρές πρωτοβουλίες του εισαγγελέα).

Ωστόσο, θεωρώ ότι στο βασικά καλό αυτό νομοθέτημα θα μπορούσαν αν εισαχθούν μερικές βελτιώσεις προτεινόμενες παρακάτω στις ειδικές παρατηρήσεις και προτάσεις μας.

II. Ειδικές παρατηρήσεις και προτάσεις

1. Θα ήθελα να τονίσω την αυτονόητη σημασία – που ωστόσο η ελληνική πράξη καθιστά αναγκαίο να υπενθυμίζεται ρητά – της ίδρυσης των θεσμών που αποτελούν την προϋπόθεση λειτουργίας όχι λίγων νέων μέτρων. Αλλά και της στελέχωσής των θεσμών αυτών με όσο το δυνατόν καταλληλότερα πρόσωπα και από άποψη θεωρητικής κατάρτισης αλλά και

από άποψη πράξης και ειλικρινούς ευαισθησίας γι' αυτό το τόσο λεπτό και σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα.

Ας σημειωθεί ότι, ερμηνεύοντας το άρθρο 5 παρ. 1 εδ. (δ) της ΕΣΔΑ – το οποίο επιτρέπει την κράτηση ανηλίκων για την «επιτήρηση της ανατροφής τους» – το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου τόνισε ότι, για να είναι νόμιμη η κράτηση, το Κράτος οφείλει να εξασφαλίσει τις απαραίτητες συνθήκες για την υλοποίηση του επιδιωκόμενου σκοπού, δηλ. την αναμόρφωση του ανηλίκου και την ομαλή επανένταξή του στην κοινωνία. Αυτό προϋποθέτει την ύπαρξη «κατάλληλης υποδομής» και «βοήθεια (προς τον ανήλικο) από ειδικευμένο προσωπικό». Εάν οι προϋποθέσεις αυτές δεν συντρέχουν, η κράτηση του ανηλίκου παύει να είναι «νόμιμη», κατά την έννοια του άρθρου 5 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, και συνιστά παραβίαση της διάταξης αυτής (*Bouamar κατά Βελγίου* αποφ. 29.2.1988, Σειρά Α', αρ. 129, παρ. 50-53).

2. Σε σχέση με το άρθρο 123 θα ήθελα να παρατηρήσω κάποιο κίνδυνο παθολογοποίησης ψυχολογικών φαινομένων των ανηλίκων. Είναι γνωστό ότι ιδίως στην εφηβική ηλικία οι νέοι και νέες περνούν έντονη ψυχική κρίση, η οποία όχι σπάνια εκδηλώνεται υπό μορφή συμπεριφοράς αποκλίνουσας από την κανονική. Εν τούτοις, αν ληφθούν υπ' όψη τα βιώματα του συγκεκριμένου ανηλίκου και οι αντανακλάσεις και επιπτώσεις τους στον ψυχικό του κόσμο, τότε γίνεται κατανοητό ότι η παράδοξη και αποκλίνουσα συμπεριφορά του – κάποτε και σε πολύ σημαντικό βαθμό – είναι απολύτως κατανοητή και καθόλου παθολογική. Αν τέτοιος έφηβος στιγματισθεί ως ψυχικά παθολογική προσωπικότητα και τύχει θεραπείας ψυχιατρικής – με χρήση όλου ή μέρους του φοβερού φάσματος των σημερινών μεθόδων και φαρμάκων – θα πρέπει να θεωρηθεί θαύμα αν αυτός δεν εξελιχθεί σε ψυχικά παθολογικό άτομο και μάλιστα δια βίου.

Γι' αυτό, το προτεινόμενο άρθρο 123 έχει ανάγκη βελτιωμένης διατύπωσης. Στην αρχή της παρ. 1, δηλαδή να αναφέρονται ρητά και άλλες ψυχολογικές καταστάσεις δύσκολα κατανοήσιμες και κάθε άλλο παρά σπάνιες (παιδιά πολύ δυσάγωγα, επιθετικά κ.ά.) που δεν πάσχουν ωστόσο

κατ' ανάγκη από ψύχωση ή άλλη νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών.

Όσο για την εξειδικευμένη ομάδα της παρ. 2 που θα γνωμοδοτεί σχετικά, σκόπιμο είναι να ορισθεί ότι θα περιλαμβάνει απαραίτητως ψυχολόγο ειδικευμένο σε θέματα ψυχολογίας του παιδιού, και ιδίως του εφήβου, και κοινωνιολόγο. Ο ψυχίατρος θα ήταν καλύτερα να μετέχει μόνο όταν οι δύο προηγούμενοι ειδικοί θεωρούν ότι η ανάμιξή του είναι αναγκαία. Η εκ μέρους των ψυχιάτρων τάση παθολογοποίησης ασυνήθων συμπεριφορών είναι γνωστή.

3. Ο Εισαγγελέας που θα εκπληρώνει τα σημαντικότερα καθήκοντα του νέου άρθρου 45Α, παρ. 1 και 2, του ΚΠοινΔ πολύ χρήσιμο θα ήταν να είναι πρόσωπο εξειδικευμένο στην ψυχολογία του παιδιού και ιδίως του εφήβου και μάλιστα στο πλαίσιο της σημερινής περιρρέουσας κοινωνικής ατμόσφαιρας – ευρείας και στενής.

Επειδή αυτό δεν βλέπω ότι είναι πραγματοποιήσιμο τουλάχιστο ως κανόνας, ορθή θεωρούμε την παράταση της διετούς θητείας του Εισαγγελέα που θα εφαρμόσει αυτό το μέτρο (εγώ θα έλεγα, μάλιστα, να γίνει 5ετής και, όχι, 4ετής) ώστε να μην απομακρύνεται μόλις αρχίσει να αποκτά εμπειρία. Θεωρώ, όμως, αναγκαία τη διαβούλευσή του με την αναφερόμενη στην προηγούμενη παρατήρησή μας ομάδα ειδικού ψυχολόγου και κοινωνιολόγου.

4. Έχω τη γνώμη ότι δεν θα ήταν άσκοπο να προστεθεί στα αναμορφωτικά μέτρα της παρ. 1 του προτεινόμενου άρθρου 122 ΠΚ και ένα πρόσθετο, δηλαδή, η συγκρότηση ομάδας υπό μορφήν οικογένειας αποτελούμενης από ειδικευμένους κοινωνικούς λειτουργούς – ψυχολόγους, που παίζουν τον ρόλο «πατέρα» και «μητέρας», και από μερικά παιδιά παραβατικά ή δυσάγωγα που στερούνται οικογενειακό περιβάλλον ή έχουν τέτοιο πολύ δυσμενές για την ανάπτυξή τους (φυσική, ψυχο-πνευματική, ηθική). Η «οικογένεια» αυτή εγκαθίσταται σε κάποιο διαμέρισμα που νοικιάζει η αρμόδια δημόσια υπηρεσία και ζει όπως κάθε οικογένεια, χωρίς να ανακοινώνεται στους συγκατοίκους ή περιοίκους περί τίνος ακριβώς πρόκειται.

Ο θεσμός αυτός που εφαρμόστηκε επιτυχώς στα «χωριά Pestalozzi» στην Ελβετία, εφαρμόστηκε στη συνέχεια και σε πόλεις ελβετικές σε περιπτώσεις παραβατικών ή δυσάγωγων παιδιών επίσης επιτυχώς. Και με μικρές δαπάνες. Δεν ξέρω αν θα μπορούσε να ευδοκιμήσει και στην Ελλάδα. Θα μπορούσε, ωστόσο, να αρχίσει η δοκιμαστική εφαρμογή του με λίγες «οικογένειες» τέτοιου τύπου.

Αξιζει να σημειωθεί ότι ο θεσμός της ανάδοχης οικογένειας παρουσιάζει συχνά δυσμενή φαινόμενα. Η φτωχή ανάδοχη οικογένεια όχι σπανίως χρησιμοποιεί το παιδί απλώς ως μέσο προσπορισμού των οικονομικών μέσων διαβίωσής της, συχνά αποδεικνύεται ακατάλληλη για σωστή αντιμετώπιση των δυσχερών ψυχικών προβλημάτων του παιδιού, τα δε τυχόν υπάρχοντα πραγματικά τέκνα της οικογένειας – αν όχι και οι ανάδοχοι «γονείς» - αναπτύσσουν με το «ξένο» παιδί σχέσεις διάκρισης σε βάρος του σε σύγκριση με τις σχέσεις των φυσικών μελών της οικογένειας μεταξύ τους.

5. Δε θα ήθελα να κλείσω τις σύντομες αυτές παρατηρήσεις μου χωρίς να τονίσω την ανάγκη απαρέγκλιτου χωρισμού ανηλίκων εγκλεισμένων σε ειδικό κατάστημα κράτησης σε εκείνους που κάνουν χρήση ναρκωτικών (άσχετα αν καταδικάστηκαν για πράξη που δεν έχει σχέση με αυτά) και εκείνους που δεν κάνουν χρήση.

Ο εγκλεισμός σε φυλακές ή άλλα καταστήματα κράτησης αποτελεί ιδιαίτερα ευνοϊκό όρο για την δοκιμή ουσίας που ο συγκρατούμενος προσφέρει σαν μέσο που θα δημιουργήσει, έστω και προσωρινά, την ψευδαίσθηση φυγής από το οδυνηρό περιβάλλον.

Αν αυτό ισχύει για τους ενήλικους – και είναι γνωστό ότι ισχύει, δράττομαι δε της ευκαιρίας για να επαναλάβω ότι είναι απαραίτητο να εφαρμοσθεί χωρίς αναβολή και σ' αυτούς ο χωρισμός – για τους ανήλικους ισχύει περισσότερο. Διότι αυτοί επί πλέον φαντάζονται ότι η χρήση τέτοιων ουσιών αποτελεί και ένδειξη ωριμότητας που ξεπερνά την ηλικιακή μειονεξία τους, επί πλέον δε και κοινωνικής αμφισβήτησης.

6. Αμφιβολίες έχω για τη διατύπωση του νέου άρθρου 130 του ΚΠολνΔ.

Συγκεκριμένα, δε θεωρώ εσφαλμένο το χωρισμό της δίκης ανηλίκων από αυτήν των ενηλίκων.

Ωστόσο, οι εξαιρέσεις είναι, νομίζω, απαραίτητες. Όχι σπάνια ο ανήλικος μπορεί να αποτελέσει πολύτιμο στοιχείο της όλης εξιχνίασης και κατανόησης της υπόθεσης και του βαθμού υπαιτιότητας του κάθε συνυπαίτιου ιδίως σε πολύπλοκες υποθέσεις με περισσότερους από ένα κατηγορούμενους.

Γι' αυτό θεωρώ σκόπιμο να δοθεί στο δικαστήριο η ευχέρεια εξαίρεσης από τον κανόνα σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, αφού λάβει υπ' όψη και την προσωπικότητα του κατηγορούμενου ανηλίκου.

7. Με δυσπιστία αντιμετωπίζουμε την κάθε είδους ιδρυματική μεταχείριση των ανηλίκων παραβατών. Τα «αναμορφωτήρια» υπό οιαδήποτε νεότερη ονομασία («ιδρύματα αγωγής» κ.ά.) δεν έπαυσαν να είναι επικίνδυνα και συνεπώς κατά το δυνατόν πρέπει να αποφεύγονται. Παραπέμπουμε σχετικά και στην τελευταία παράγραφο της παραπάνω ειδικής παρατήρησής μας 1.

Αθήνα, 29 Μαΐου 2003